

Zbigniew Ostrach

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

Świetlica szkolna jako miejsce pracy opiekuńczo-wychowawczej i dydaktycznej w percepcji uczniów szkoły podstawowej

I. Wstęp

O znaczeniu i roli świetlic działających przy szkołach podstawowych nie ma jednoznacznej opinii. Często kojarzone są one z przechowalnią uczniów, którzy w nich czekają na odebranie przez rodziców. Wydaje się, że marnują oni wówczas tam codziennie czas. Jednak rola świetlicy w nowoczesnym systemie edukacji jest zupełnie inna. Tylko na pozór nic się w niej nie dzieje. Placówka ta prowadzi szereg zajęć rozwijających potencjał twórczy uczniów z niej korzystających. Z uczestnikami tej formy opieki prowadzi się przeważnie pracę metodyczną. Świetlice szkolne muszą wypełniać zadania, do których zostały powołane. Osobami odpowiedzialnymi za realizację tych zadań są nauczyciele pracujący na stałe w charakterze wychowawców świetlicy lub inni nauczyciele uzupełniający w niej tylko swoje pensum godzin.

Krótki opis warunków, możliwości i specyfiki pracy świetlicy szkolnej w pierwszej części opracowania wprowadza w detale realizacji i organizowania zajęć świetlicowych. Teoretyczna podbudowa jest skonfrontowana z oceną wybranych obszarów pracy w świetlicach szkolnych. Cel prowadzonych badań wynikał z chęci sprawdzenia merytorycznej realizacji określonych w dokumentach oświatowych zadań pracy świetlicy.

II. Organizacja pracy opiekuńczo-wychowawczej w świetlicy szkolnej.

Funkcje i zadania świetlicy szkolnej

Świetlica to instytucja o charakterze opiekuńczo-wychowawczym będąca częścią integralną szkoły. Wypełnia zadania uzupełniające proces opieki i wychowania uczniów w czasie, kiedy czekają oni na rozpoczęcie zajęć dydaktycznych lub po ich zakończeniu. W ramach swoich regulaminowych działań prowadzi zorganizowane zajęcia mające się w założeniu przyczynić do racjonalnego wykorzystania czasu wolnego. Jej działalność należy do kategorii zajęć pozalekcyjnych (Wojciechowska-Charlak, 2002, s. 150). W świetlicy szkolnej mają miejsce procesy uzupełniające funkcje opiekuńcze, wychowawcze i kształcące, za które odpowiedzialne są szkoła i rodzina (Zięba-Kołodziej, 2012). Za najważniejsze cele działalności świetlicy uważa się zazwyczaj zapewnienie uczniom opieki wychowawczej przed zajęciami lub po nich, merytoryczne zagospodarowanie im chwilowego czasu wolnego, pomoc w na-

uce własnej oraz wspomaganie ich wszechstronnego rozwoju (Zięba-Kołodziej, Róg, 2010, s. 8). Nakreślone cele ściśle łączą się z pełnionymi przez świetlicę funkcjami. Opieka oraz wychowanie to dwie nadrzędne funkcje, jakie musi wypełniać świetlica szkolna. Są one fundamentem całego procesu pracy świetlicy, a z uwagi na specyficzny charakter placówki pozostają we wzajemnych, ścisłych relacjach. Uzupełnieniem tych funkcji jest funkcja dydaktyczna (Zięba-Kołodziej, Róg, 2010, s. 8).

W obrębie funkcji opiekuńczej najważniejszym zadaniem pozostaje zapewnienie bezpieczeństwa wszystkim korzystającym ze świetlicy. Termin *opieka* jest wielorako definiowany, co sprawia, że funkcjonuje w różnych znaczeniach. Najczęściej jednak *opiekę* rozumie się jako ‘zaspokajanie potrzeb (...), których jednostka nie umie, nie może, nie jest w stanie samodzielnie zaspokoić, żeby (...) zapewnić sobie prawidłowy rozwój’ (Gajewska, 2004, s. 20). W zakresie opieki powinno się jednak brać pod uwagę przede wszystkim potrzebę bezpieczeństwa, która w warunkach świetlicowych musi być rozumiana jako zadanie zasadnicze. *Wychowanie* to ‘świadome organizowana działalność społeczna oparta na stosunku wychowawczym między wychowankiem a wychowawcą, której celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości człowieka’ (Śliwerski, 2007, s. 31–32). W pracy świetlicy to zadanie należy również do priorytetowych działań. Funkcja dydaktyczna świetlicy realizowana bywa przede wszystkim podczas odrabiania zadań domowych w odpowiednich warunkach. Właściwa realizacja funkcji dydaktycznej w świetlicy szkolnej wymaga także od nauczyciela tam pracującego inicjatywy w projektowaniu zadań przy realizacji treści o różnej tematyce poznawczej, niekoniecznie związanych z realizowanym w trakcie lekcji materiałem nauczania (Kaczor, 2013, s. 236). Zarówno opieka, jak i wychowanie oraz realizacja zajęć dydaktycznych w świetlicy szkolnej są działaniami odrębnymi. Mimo to w prawidłowo realizowanej pracy w ramach zajęć świetlicowych pozostają one we wspólnych zależnościach.

III. Dokumenty regulujące pracę świetlicy szkolnej

Do dokumentacji regulującej należycie funkcjonującą świetlicę szkolną zalicza się:

- statut szkoły,
- regulamin świetlicy,
- plan pracy świetlicy,
- regulamin przyjmowania i odbierania dzieci ze świetlicy i oświadczenia rodziców lub prawnych opiekunów,
- dziennik zajęć świetlicowych (Pery i Kmita, 2014, s. 25–34).

Najważniejszym dokumentem regulującym pracę świetlicy szkolnej jest statut szkoły (Dz.U. 2001 nr 61 poz. 624, zał. 2, § 7). Ponieważ świetlica pozostaje integralną częścią szkoły, treści statutu odnoszące się do jej prowadzenia i funkcjonowania muszą być w nim precyzyjnie opisane. Każdy statut szkoły ma charakter indywidualny, dlatego zawarte w nim notacje bywają uzależnione od trybu pracy danej placówki. Niemniej jednak statut szkoły może traktować o takich sprawach, jak określenie celów oraz zadań, jakie ma pełnić świetlica, warunków przyjęcia uczniów do świe-

tlicy, ich liczby w grupie oraz godzin pracy świetlicy. Ponadto powinien regulować kwestie dotyczące zakwalifikowania ucznia na zajęcia w świetlicy lub też odmowy jego przyjęcia. Ważnym zapisem w statucie są zasady odnoszące się do przychodzenia i odbierania uczniów ze świetlicy (Pery i Kmita, 2014, s. 28–31). Regulamin świetlicy jest dokumentem jasno określającym zasady postępowania obowiązujące w pracy świetlicy. Musi zawierać prawa i obowiązki uczniów, a także określać godziny pracy placówki oraz zadania kadry wychowawczej. Plan pracy świetlicy pozostaje najczęściej zestawieniem głównych tematów w formie tabelarycznej oraz przewidzianych w ich obrębie zadań do zrealizowania w danym miesiącu.

Regulamin przyjmowania i odbierania dzieci ze świetlicy zawierający oświadczenia o korzystaniu i odbieraniu ucznia ze świetlicy staje się w obecnych czasach dokumentem niezwykle ważnym. Każdy opiekun-wychowawca jest odpowiedzialny za dziecko przebywające w świetlicy i opuszczające ją, dlatego musi skrupulatnie gromadzić dokumentację z tym związaną. Najlepiej, jeżeli w zredagowanym przez placówkę upoważnieniu rodzic lub prawny opiekun dziecka wymienia osoby upoważnione do odebrania ucznia ze świetlicy szkolnej lub ustala inny sposób jej opuszczenia przez dziecko. Innym obowiązkowym dokumentem związanym z pracą w świetlicy jest dziennik zajęć. Zapisywane są w nim cele opiekuńczo-wychowawcze, tematy zajęć oraz ważne wydarzenia realizowane w ramach zajęć świetlicowych. To także dokument poświadczający obecność ucznia na zajęciach świetlicowych w danym dniu oraz opis działań z życia świetlicy. Obecnie w dzienniku opiekuna-wychowawcy poza imieniem i nazwiskiem ucznia nie umieszcza się innych danych osobowych o dzieciach. Nauczyciel może z nich korzystać poprzez sekretariat szkolny, ale tylko w nagłych przypadkach konieczności kontaktu z rodzicami lub opiekunami prawnymi wychowanka. Za proces prawidłowego prowadzenia oraz przechowywania dokumentacji związanej ze świetlicą odpowiada dyrektor szkoły. Dokumenty te stanowią o przebiegu i realizacji procesu opiekuńczo-wychowawczego oraz dydaktycznego świetlicy i podlegają kontroli kuratora oświaty.

IV. Podstawy prawne funkcjonowania świetlicy

Jednym z podstawowych aktów prawnych sankcjonujących funkcjonowanie świetlicy w szkole jest ustawa – Prawo oświatowe (Dz.U z 2017 r. poz. 59), która w odniesieniu do świetlicy szkolnej zawiera zapisy o realizacji postanowień statutowych (art. 103) i jednocześnie określa obowiązek opisania w statucie organizacji pracy świetlicy (art. 98, ust. 1 pkt 25), jeżeli organizacja danej szkoły pozwala na utworzenie takiej formuły opieki. Art. 105 ustawy – Prawo oświatowe podaje, z czego wynika przyczyna objęcia uczniów zorganizowaną opieką świetlicową. Ten sam artykuł odnosi się do zasad przyjmowania dzieci do świetlicy. Liczebność grup dzieci w świetlicy reguluje *Rozporządzenie MEN z 28 lutego 2019 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli* (Dz.U. z 2019 poz. 502, § 7). Nadzwyczajne środki ostrożności przy odbieraniu dzieci ze świetlicy wynikają z zapisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (Dz.U. z 1964 r. nr 9, poz. 59, art. 92 i następne, z późn. zm.) oraz Kodeksu cywilnego (Dz.U. z 1964 r. nr 16, poz. 96,

art. 427 z późn. zm.). Bardzo istotne kwestie dotyczące zapewnienia bezpieczeństwa i higieny dzieciom korzystającym ze świetlicy określa *Rozporządzenie w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2003 r. nr 6, poz. 69 z późn. zm.). O tym, jakie kwalifikacje powinni mieć nauczyciele sprawujący opiekę na dziećmi przebywającymi w świetlicy, decydują zapisy *Rozporządzenia MEN z 24 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli* (Dz.U. z 2017 r. poz. 1575, § 24), a czas pracy nauczycieli świetlic regulują przepisy wynikające z ustawy – Karta nauczyciela (Dz.U. z 1982 r. nr 3, poz. 19, art. 42, 42c z późn. zm.) oraz z *Rozporządzenia MEN z 28 lutego 2019 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli* (Dz.U. z 2019 r. poz. 502, § 17 ust. 4 pkt 8). Bardziej szczegółowe kwestie organizacji i funkcjonowania świetlicy szkolnej, które nie znajdują się wprost w przywoływanych dokumentach państwowych, muszą znaleźć uregulowania w statutach szkół i regulaminach poszczególnych świetlic.

V. Kompetencje i obowiązki wychowawcy świetlicy

Niewątpliwie najważniejszym ogniwem poprawnego i harmonijnego działania świetlicy jest osoba opiekuna-wychowawcy. To on planuje proces opiekuńczo-wychowawczy realizowany na zajęciach świetlicowych, kieruje tym procesem, wpływa na postawy uczniów korzystających z placówki, często pozostaje niekwestionowanym autorytetem dla przebywających w świetlicy wychowanków. Dlatego musi mieć określone kompetencje. Mowa tu o merytorycznej wiedzy ogólnej, umiejętnościach metodycznych oraz postawie pedagogicznej. Literatura pedeutologiczna wskazuje na trzy kategorie współczesnego myślenia o nauczycielu, określając go jako:

- adaptacyjnego technika,
- refleksyjnego praktyka,
- transformatywnego intelektualistę (Leppert, 2021, s. 223).

Adaptacyjny technik to osoba, która przenosi zdefiniowane przez siebie wzory myślenia i postępowania na wychowanków. Praca z uczniem jest dla niego rodzajem stosowanej nauki, w której postrzega on siebie jako wykonawcę praw i zasad kompetentnego nauczania. Refleksyjny praktyk zmienia swoje postępowanie pod wpływem nabywanego w pracy z uczniami doświadczenia. Myśli o tym, co w danej chwili robi. Zajmuje się swoim warsztatem pracy. Ma nadzieję, że poprzez doświadczenia i osiągnięte rezultaty w pracy z uczniami zmieni swój sposób bycia nauczycielem. Transformatywny intelektualista to z kolei rzetelnie wykształcony i samodzielnie myślący człowiek mający nadzieję na dokonanie zmian w świecie społecznym oraz w kompetencjach i mądrości innych ludzi. Druga z zaznaczonych kategorii najtrafniej odnosi się do współczesnego nauczyciela świetlicy. Dzisiaj nie ma trwałych rozwiązań, pewnych i sprawdzonych sposobów działania, a wiedza pozostaje tylko jednym z kilku elementów bycia w świecie zmiany (Skałbiana, Ostrach, 2018, s. 111). Tak więc opiekun powinien mieć wszechstronną wiedzę teoretyczną na temat wychowania dziecka, czyli wiedzieć, jak się ono rozwija na poszczególnych etapach życia, jak kształtuje się jego osobowość i jak je najlepiej wspomagać w rozwoju. Powinien się

też orientować w interesujących dzieci tematach życiowych i hobbystycznych. Znać upodobania dzieci w obszarach, które promują różne środki przekazu. Niezmiernie ważne pozostają też umiejętności metodyczne. To od nich zależy, jaki przebieg będą miały prowadzone przez nauczyciela zajęcia, jak zapanuje on nad powierzoną mu do opieki grupą, w jaki sposób będzie rozwiązywał konflikty pomiędzy uczestnikami zajęć oraz jaki zasób wiadomości i umiejętności pod jego kierunkiem zdobędą i ukształtują uczestnicy zajęć. W pewnym stopniu musi się orientować, jak doskonalić z uczniami treści różnych przedmiotów realizowanych podczas lekcji w szkole. Bardzo ważna bywa też umiejętność metodycznego prowadzenia zajęć wyrównawczych i rewalidacyjnych, gdyż niektórzy wychowankowie mogą potrzebować takiego rodzaju pomocy (Kaczor, 2019, s. 87–89).

Obowiązki wychowawcy opiekującego się uczniami przebywającymi w świetlicy szkolnej wynikają głównie z zapisów ustawy – Karta nauczyciela (Dz.U. z 1982 r. nr 3, poz. 19). Właściwie cały rozdział drugi tego dokumentu poświęcony został zadaniom, które muszą realizować nauczyciele pracujący w placówkach oświatowych. Obowiązki wynikające z zapisów tam zawartych nie pomijają w zasadzie żadnej sfery związanej z pracą i rozwojem zawodowym nauczyciela w szkole. Szczegółowy zakres zadań nauczyciela-wychowawcy świetlicy szkolnej każdorazowo zostaje określany w regulaminie świetlicy i w przydziale obowiązków wynikających z realizowania przez szkołę różnych programów opiekunczo-wychowawczych i dydaktycznych.

VI. Warsztat pracy opiekuna-wychowawcy świetlicy szkolnej

Warsztat pracy nauczyciela świetlicy szkolnej to uporządkowany zbiór szeroko pojętych środków zapewniających realizację podstawowych zadań zawodowych. Należy do niego wszystko to, co opiekun-wychowawca wykorzystuje do pracy z wychowankami. Obejmuje nie tylko środki materialne. W skład warsztatu pracy wchodzi również kompetencje opiekuna-wychowawcy. Zalicza się je do środków niematerialnych. Wszystkie te składniki warsztatu tworzą całość, dzięki której wychowawca może osiągać zamierzone cele oraz tworzyć coraz lepsze warunki dla swoich podopiecznych (Sowisło, 2001, s. 83). Do najważniejszych komponentów warsztatu pracy opiekuna-wychowawcy wchodzi najczęściej:

- pomoce do zajęć i środki techniczne,
- warunki lokalowe,
- literatura fachowa, wiedza i doświadczenie opiekuna-wychowawcy,
- dokumentacja pracy opiekunczo-wychowawczej.
- wyodrębnione jednostki metodyczne oraz scenariusze zajęć (Ploch, 1997, s. 184).

Jeżeli zasoby stanowiące warsztat pracy są na bieżąco aktualizowane, a ich przydatność poddaje się okresowej ewaluacji, to mają one bardzo ważne znaczenie dydaktyczne w procesie opiekunczo-wychowawczym. Do pomocy i środków technicznych przydatnych do prowadzenia zajęć zalicza się wszelkie przedmioty wchodzące w poczet wyposażenia placówki. Mogą nimi być różnorakie gry, książki, przybory

do ćwiczeń, materiały o charakterze plastycznym oraz szeroka gama sprzętów elektrycznych i elektronicznych. Dzięki tym pomocom proces opiekuńczo-wychowawczy zyskuje nowe walory estetyczne. Pomaga dzieciom w nabywaniu dodatkowych doświadczeń oraz rozwijaniu zainteresowań. Im bardziej zróżnicowane pomoce, tym większe możliwości oddziaływania na wychowanków w procesie opiekuńczo-wychowawczym i dydaktycznym (Gajewska, 2004). Rolą wychowawcy świetlicy jest dbałość o wysoką jakość wszystkich pomocy dydaktycznych, będących na wyposażeniu świetlicy, stałe poszerzanie ich zasobów i usuwanie wyposażenia niemożliwego do naprawienia lub odnowienia.

Warunki lokalowe są kolejnym ważnym komponentem warsztatu pracy opiekuna-wychowawcy. Z punktu widzenia charakteru pracy świetlicy odgrywają one zasadniczą rolę w realizowanym w niej procesie opiekuńczo-wychowawczym. Przede wszystkim wpływają na jakość atmosfery panującej w placówce, organizację zajęć oraz bezpieczeństwo wychowanków. W skład warunków lokalowych świetlicy zazwyczaj wchodzi sala lub budynek oraz obiekty znajdujące się wokół świetlicy. Czasami jest to korytarz szkolny, na którym uczniowie w ciszy oczekują przyjazdu autobusu lub rozpoczęcia lekcji. Najlepiej dzieje się wtedy, gdy uczniowie przebywający w świetlicy skorzystają z więcej niż jednej sali w ramach zajęć świetlicowych, gdyż w takiej sytuacji jedna grupa może realizować zajęcia wymagające ciszy i skupienia, inna bardziej żywiołowo korzystać z różnych pomocy lub środków dydaktycznych. Dodatkową atrakcją zajęć świetlicowych jest możliwość przebywania na boisku szkolnym lub placu zabaw. Do ważnych powinności wychowawcy świetlicy należy też monitorowanie higieny pomieszczeń, w których prowadzi się zajęcia. Musi więc on kontrolować temperaturę panującą w salach, dostęp do pomieszczeń sanitarnych i ich estetykę.

Następnym składnikiem warsztatu pracy pozostaje literatura fachowa. Dzięki niej opiekun-wychowawca wciąż może się doskonalić i poszerzać wiedzę na interesujące go tematy. Niezmiernie ważne bywa to, by proces nabywania wiedzy przez opiekunów był ustawiczny, a zasób aktualizowany. Wiedza oraz doświadczenie idą ze sobą zazwyczaj w parze. Bogate doświadczenie niesie ze sobą ogromną wiedzę praktyczną, która musi być ciągle dopełniana uaktualnianą wiedzą teoretyczną.

Następnym elementem wchodzącym w skład warsztatu pracy opiekuna-wychowawcy jest dokumentacja pracy. Dokumenty mogą mieć charakter formalny lub nieformalny. Te pierwsze muszą być prowadzone przez wychowawcę obowiązkowo, gdyż regulują to wymogi prawne. Są nimi: plany pracy, programy grupy, dzienniki zajęć grupy wychowawczej, dokumentacja warunkująca pobyt podopiecznych – wychowanków na zajęciach w świetlicy (Górnicka, 2016, s. 152–153). W skład dokumentacji nieformalnej zaś wchodzi wszystkie wytwory wychowanków oraz wychowawców. Mogą one być gromadzone w teczkach pracy wychowanków, stanowić wyposażenie lub wystrój świetlicy. Można też je złożyć w specjalnie do tego celu wydzielonym miejscu w którejś z szaf lub gablot. Wszystkie dokumenty są cennym źródłem informacji o przebiegu procesu opiekuńczo-wychowawczego i pracy dydaktycznej prowadzonej z wychowankami. Stanowią doskonały materiał do analizy oraz identyfikacji tych obszarów wiadomości i umiejętności uczniów, które wymagają udoskonalenia.

Jednostki metodyczne, jako element warsztatu pracy, są koniecznym detałem wieloaspektowej działalności opiekuna-wychowawcy. Stanowią schemat działań opiekuna zapisywany w scenariuszach lub konspektach zajęć, ważny pierwiastek procesu opiekunczo-wychowawczego. Pozwalają opiekunowi baczniej przyjrzeć się założonym celom, a w późniejszym czasie prowadzić sprawną ewaluację dotyczącą przeprowadzonych zajęć. Przy ich pomocy opiekun-wychowawca ma szansę udoskonalić metody pracy z podopiecznymi i odczuwać satysfakcję z przebywania w świetlicy. Wnikliwa analiza, częste aktualizowanie danych oraz wiedzy zgromadzonej przez opiekuna powinno powodować poprawę jakości przebiegu procesu opiekunczo-wychowawczego oraz ułatwiać pracę wychowawcy z podopiecznymi. Dobrze jest wziąć w tej kwestii pod uwagę niekiedy zdanie i opinie dzieci (Bereza, Wilczewska, 2015, s. 24–25).

VII. Zasady działalności opiekunczo-wychowawczej w świetlicy szkolnej

Określone zasady działania bywają powszechnie stosowane niemalże w każdej dziedzinie życia. Determinują właściwy przebieg poczynąń oraz zapewniają skuteczność wykonania zadań. Zasadami pracy opiekunczo-wychowawczej są normy postępowania opiekuna-wychowawcy, którymi kieruje się on przy podejmowaniu działań pedagogicznych w zakresie zaspokajania potrzeb swoich podopiecznych lub wychowanków (Górnicka, 2016). Istnieje wiele typologii zasad. Najpopularniejsza z nich wyróżnia:

- zasadę opieki sprawiedliwej,
- zasadę optymalizacji opieki,
- zasadę aktywności podopiecznych w zaspokajaniu ich potrzeb,
- zasadę wychowawczego charakteru opieki,
- zasadę oddziaływania wychowawczego na potrzeby,
- zasadę właściwego łączenia świadczeń opiekuńczych z wymaganiami (Dąbrowski, 2006, s. 164–194).

Zasada opieki sprawiedliwej (sprawiedliwości w opiece) dotyczy równego traktowania wszystkich podopiecznych, przy jednoczesnym zaspokajaniu ich indywidualnych potrzeb na gruncie sprawiedliwości. Zasada optymalizacji opieki wiąże się z wnikliwą obserwacją oraz analizą potrzeb wychowanków przez opiekuna. Dzięki temu zyskuje on dodatkowe informacje na temat swoich podopiecznych, które umożliwią mu dostosowanie poziomu pomocy dla wychowanka, tak aby nie uzależnić jego samodzielnej aktywności od działań innych osób. Z zasadą optymalizacji ściśle łączy się zasada aktywności podopiecznych w zaspokajaniu ich potrzeb. Nawiązuje ona do aktywności wychowanka w tym procesie. Wartość procesu wychowawczego jest tym większa, im większa pozostaje aktywność i zaangażowanie emocjonalne uczniów w ten proces. Zasada ta wymusza znacznie więcej wysiłku oraz nakładu pracy ze strony zarówno opiekuna, jak i wychowanka. Kolejną ważną zasadą pracy wychowawcy świetlicy jest organizowanie wychowawczego charakteru opieki. Opie-

ka w pewnym stopniu staje się ważniejsza niż wychowanie w świetlicy szkolnej. Jednak poprzez wzbogacenie jej wychowaniem można osiągnąć więcej założonych celów dla pełniejszej realizacji procesu opiekuńczo-wychowawczego. Ostatnią z zasad działalności opiekuńczo-wychowawczej w pracy świetlicy jest zasada właściwego łączenia świadczeń opiekuńczych z wymaganiami. Zasada ta uprawomocnia tezę, że jeżeli opiekun-wychowawca zapewni wychowankom to, do czego został zobowiązany, ma wtedy prawo oczekiwać od nich konkretnych zachowań. Proces opiekuńczo-wychowawczy nie polega wyłącznie na jednostronnej działalności opiekuna-wychowawcy. Wymaga też pewnej aktywności ze strony wychowanków, w wyniku której uczą się oni określonych zachowań i potrzebnych umiejętności. Bez tej synergii niemożliwa staje się prawidłowa relacja pomiędzy uczestnikami zajęć.

Opisane zasady na pewno nie wyczerpują palety norm stosowanych w pracy świetlicowej. Mogą jednak stanowić bazę do tworzenia zasad bardziej zindywidualizowanych i dostosowanych do potrzeb konkretnej grupy wychowawczej. Rozważając kwestie zasad pracy opiekuńczo-wychowawczej, nie wolno zapominać o podstawowej zasadzie etycznej *primum non nocere* – po pierwsze nie szkodzić (Czerny, 2006), niezwykle ważnej, gdy ma się do czynienia z kształtowaniem charakteru dziecka.

VIII. Metody pracy opiekuńczo-wychowawczej w świetlicy

Metoda to ‘system postępowania, polegający na określonym doborze i układzie działań, uregulowany i nadający się do wielokrotnego stosowania’. Na ten system składają się czynności myślowe i praktyczne, konsekwentnie i systematycznie wykorzystywane dla osiągnięcia określonego celu (Okoń, 2004, s. 242). Przez słowo *metoda* rozumie się pewnego rodzaju drogę do przejścia, zawierającą określone działania, jakie trzeba podjąć, by osiągnąć założone uprzednio cele. Metody pracy wychowawczej z wychowankiem uczestniczącym w zajęciach świetlicy szkolnej dzielą się na metody indywidualne oraz metody grupowe.

Do grupy metod indywidualnych zalicza się:

- metodę modelowania,
- metodę perswazji,
- metodę zadaniową,
- metodę nagradzania i karania (Konarzewski, 1982, s. 20).

Metoda modelowania, inaczej wzorowania, odnosi się do relacji międzyludzkich. Jej celem jest nabywanie przez uczniów pożądanych zachowań i postaw, które mogą oni zaobserwować u swoich wychowawców, czyli modeli. Metoda perswazji to oddziaływanie za pomocą słów na moralną świadomość wychowanka (Łobocki, 2006, s. 205). Poprzez rozmowę opiekun-wychowawca uzmysławia podopiecznym, jak powinni się zachowywać oraz jakie obowiązki mają wobec poszczególnych osób. Skuteczność tej metody będzie wynikała z postawy opiekuna-wychowawcy. Chodzi tu o umiejętności komunikacji z wychowankami. Metoda zadaniowa polega na przydzieleniu wychowankowi zadania, które będzie wymagało od niego podjęcia

pewnych działań lub decyzji. W efekcie ich realizacji potrafi on wykonać zadanie. Metodę nagradzania i karania można rozpatrywać rozłącznie, oddzielając nagradzanie od karania, lecz nie należy jej stosować rozdzielnie. Nagradzanie stosuje się w celu mocnego zachęcania do postępowania zgodnego z regułami (Edwards, 2006). Kara nie ma rzecz jasna wydźwięk negatywny, powodujący bezwzględne zaniechanie nieodpowiednich zachowań wychowanka. Kara może się objawiać poprzez sygnalizację miną dezaprobaty, ustne upomnienie, naganę, ograniczenie przywilejów, ograniczenia swobody działania czy też odebranie przedmiotu nagrody. Dając karę wychowankowi, należy ją odnieść do jego zachowania w sposób przemyślany i adekwatny do sytuacji. W przypadku kar, podobnie jak w przypadku nagród, wychowanek musi dostać jasną informację, za co dostał karę, by móc w przyszłości unikać tego rodzaju zachowań (Robertson, 2004).

Drugą kategorią metod stosowanych w pracy opiekuńczo-wychowawczej są metody grupowe, polegające na „organizowaniu przez opiekuna-wychowawcę oddziaływania kilku osób na jednostkę w celu zmodyfikowania postaw bądź zachowań” (Górnicka, 2016, s.129). W skład metod grupowych wchodzi:

- metoda kształtowania odniesienia porównawczego,
- metoda kształtowania nacisku grupowego,
- metoda kształtowania systemu ról i norm grupowych,
- metoda kształtowania grupowych wzorów życia (Konarzewski, 1982, s. 22).

W metodzie kształtowania odniesienia porównawczego główną rolę odgrywa grupa. Pod wpływem jej działań organizowanych przez opiekuna-wychowawcę jednostka obserwuje postępowanie współuczestników, które później przyjmie jako własne. W metodzie nacisku grupowego wykorzystuje się rolę grupy rówieśniczej jako wyznacznika postępowania. Metoda kształtowania ról i systemu norm grupowych polega na „zorganizowaniu grupy wychowawczej tak, aby wytworzył się w niej wewnętrzny podział ról stanowiących o zachowaniu poszczególnych jej członków” (Górnicka, 2015, s. 130). Metoda kształtowania grupowych wzorców życia jest bardzo podobna do metody kształtowania ról i systemu norm grupowych. Opiekun-wychowawca organizuje grupę tak, by obrała określony styl działania, a role pełnione przez członków grupy stanowiły wewnętrzny system reguł. Istnienie wielu metod w pracy opiekuńczo-wychowawczej powoduje, że opiekun-wychowawca nie posługuje się nigdy jedną. Jeżeli spełni warunek dobrej znajomości możliwości i umiejętności swoich wychowanków, może stosować różne metody w zależności od sytuacji czy okoliczności, konfigurować je, wzbogacać oraz modyfikować stosownie do potrzeb własnych.

IX. Formy działalności opiekuńczo-wychowawczej w świetlicy

Formy działalności opiekuńczo-wychowawczej świetlicy rozpatruje się zwykle pod kątem dwóch kryteriów:

- kryterium przedmiotu aktywności,
- kryterium relacji, w jakie wchodzi wychowanek (Zarzecki, 2012, s. 90).

W obręb pierwszego kryterium wchodzi zabawa, sztuka, sport, nauka oraz prace społeczno-użyteczne (Górnicka, 2016, s. 135). Zabawa to przyjemna aktywność dla uczniów w każdym wieku, którą wychowawca może umiejętnie wykorzystać, aby łatwiej osiągać zamierzone cele. Dzięki sztuce uczniowie przeżywają wewnętrznie oglądane dzieła, a także rozwijają twórczą ekspresję. Mają wtedy możliwość wyrażenia tego, co czują, w inny sposób niż mówienie. W przypadku tworzenia grupowych prac artystycznych dochodzi walor współpracy z innymi osobami. Rozwijają się przy nich dodatkowo zdolności komunikacyjne uczniów (Stojak, 2007, s. 93). Podobnie jak sztuka sport zawiera w sobie elementy relacji społecznych, uczy życia, przyczynia się do kształtowania charakteru, pomaga konsekwentnie i z uporem dążyć do celu. Właściwie realizowana rywalizacja sportowa uszlachetnia człowieka. W sporcie respektuje się zasadę równych szans i poszanowania przeciwnika (Stepulak, 2014, s. 34). Nauka z kolei wpływa na osobowość wychowanka, który cierpliwie dąży do zdobycia wiedzy. Występuje w świetlicy w formach wszelkiego rodzaju działalności kół przedmiotowych, konkursów wiedzy czy samokształcenia. Prace społeczno-użyteczne wiążą się z podejmowaniem decyzji, a także braniem odpowiedzialności za nie. Może to być działalność opiekuńcza realizowana samorzutnie bądź podejmowana w sposób nieorganizowany, indywidualnie lub w nieformalnych grupach. Prace takie mogą też przyjmować formę działań charytatywnych (Pięta, 2004, s. 125). Ich efekt napawa dumą i podnosi prestiż osoby, która podjęła się wykonania działań.

Omawiając kryterium relacji, w jakie wchodzi wychowanek, należy zwrócić uwagę na formy: grupowe (zespołowe), zbiorowe oraz indywidualne (Zarzecki, 2012, s. 90). Formy grupowe, zwane też czasami zespołowymi, polegają na organizowaniu pracy w małych grupach. Są bardzo popularne w pracy opiekuńczo-wychowawczej, m.in. rozwijają predyspozycje komunikacyjne, współpracę grupową oraz zaspokajają potrzeby uznania i kontaktu z innymi osobami. Za to formy zbiorowe, jak sama nazwa wskazuje, kierowane bywają do całej zbiorowości podopiecznych przebywających w świetlicy szkolnej. Z racji podobieństwa do formy grupowej rozwijają te same umiejętności. Cechą różnicującą te dwie formy jest liczebność ich członków. Z kolei, jeśli chodzi o formy indywidualne, praca w nich opiera się wyłącznie na pracy samodzielnej. Celem tej formy jest zindywidualizowane kształtowanie określonych umiejętności wychowanka. Dziecko uczy się samodzielnego dochodzenia do wiedzy. Do grupy tych form zalicza się także nowe formy arteterapii, cieszące się coraz większym zainteresowaniem: terapię zajęciową, muzykoterapię, terapię rysunkiem, biblioterapię oraz choreoterapię (Gładyszewska-Cylulko, 2011, s. 55). Zważywszy jednak na ich inwazyjny charakter, nie mogą być one prowadzone przez osoby nieuprawnione, co też znacznie zawęża ich dostępność w pracy świetlicy szkolnej. Ogół form stosowanych w świetlicy szkolnej bywa na tyle elastyczny, że daje się łączyć w trakcie zajęć formy przedmiotowe z organizacyjnymi. Dobór oraz sposób ich łączenia ze sobą wynika z obranego przez opiekuna-wychowawcę celu procesu opiekuńczo-wychowawczego. Decydując się na odpowiednią formę pracy z uczniami, należy zawsze brać pod uwagę cel działań, do którego ma zmierzać proces opiekuńczo-wychowawczy świetlicy. Trzeba uwzględnić przy tym

zmęczenie uczniów, dawać im możliwość odpoczynku, ale jednocześnie rozbudzać inicjatywę do dalszego samokształcenia i rozwijania się (Krajewska, 2011, s. 178).

X. Postrzeganie pracy świetlicy przez uczestników zajęć

Cel prowadzonych badań wynikał z chęci sprawdzenia merytorycznej realizacji zajęć prowadzonych z dziećmi w świetlicach szkolnych. Badając aktywność uczniów – uczestników procesu opiekuńczo-wychowawczego do realizowanego w świetlicy szkolnej w szkole podstawowej procesu opiekuńczo-wychowawczego, próbowano znaleźć odpowiedź na pytanie, czy świetlica wypełnia zadania, do których została powołana. Badania zaczęto prowadzić wczesną wiosną 2020 roku w losowo wybranych wiejskich szkołach wschodniej Małopolski, lecz z racji pandemii uzupełniono je jesienią 2021 roku w losowo wybranych wiejskich placówkach regionu południowego Mazowsza. Grupę respondentów stanowili uczniowie – uczestnicy zajęć świetlicowych, którzy zgodzili się odpowiedzieć na pytania zadawane przez ankietera w dniu, kiedy był on w danej placówce. W sumie osiem osób niebędących nauczycielami prowadziło wywiady bezpośrednio w wylosowanych przez siebie placówkach. Do ankietyzacji przygotowano 200 kwestionariuszy wywiadu. Do dalszych badań zakwalifikowano jedynie te ankiety (180 szt.), które wróciły poprawnie w całości uzupełnione.

Najczęstszym powodem przebywania w świetlicy jest oczekiwanie na szkolny autobus, który jeździ o określonych porach. Jednak duży odsetek badanych uczniów uważa, że powodem ich przebywania w świetlicy są interesujące oraz atrakcyjne dla nich zajęcia. Młodszy uczniowie w ogóle nie rozumieją kategorii czekania na autobus w ramach zajęć świetlicowych. Taki wynik badań oznacza, że świetlica pozostaje przede wszystkim miejscem, gdzie uczniowie mogą aktywnie i przyjemnie spędzić czas. Na pewno nie jest wyłącznie przechowalnią oczekujących na odebranie przez rodziców dzieci, jak czasami mylnie sądzą osoby niemające wiedzy o realizowanych w świetlicy zajęciach. Można się spodziewać, że w przypadku zapowiadanych w polityce oświatowej zmian co do likwidacji bądź zmniejszania objętości zadawanych prac domowych liczba dzieci przebywających na zajęciach w świetlicy stopniowo będzie wzrastać. Dyrektorzy szkół i organy je prowadzące muszą być przygotowani na to nowe wyzwanie edukacyjne.

Analizując wyniki badań odnoszących się do poczucia bezpieczeństwa dzieci w świetlicy, można zauważyć, że większość uczniów czuje się w niej bezpiecznie. To duży jej atut. Zapewnienie bezpieczeństwa należy do podstawowych potrzeb człowieka. Jeśli owa fundamentalna potrzeba zostaje zaniedbana, proces opiekuńczo-wychowawczy nie ma szans powodzenia. Niewielki odsetek badanych uczniów zgłasza uwagi odnośnie do swojego bezpieczeństwa w świetlicy. Należy jednak mieć nadzieję, że przyczyną tego stanu rzeczy mogły być różne pojedyncze, nieprzyjemne incydenty nierzutujące na ogólne poczucie dobrego bezpieczeństwa reszty respondentów. Warto jednak zawsze próbować przeciwdziałać nawet niewielkim przejawom przemocy, agresji lub zastraszania, które mogą występować w świetlicy.

Wyniki badań dość jednoznacznie wskazują na to, że większość uczniów korzystających ze świetlicy nie czuje większego zagrożenia ze strony żadnej grupy osób związanych ze świetlicą. Można przyjąć, że panująca w świetlicach atmosfera jest do-

Tabela 1. Przyczyny korzystania ze świetlicy szkolnej

Rejon	Mazowsze						Małopolska						Ogółem	
	I-III		IV-VIII		Razem		I-III		IV-VIII		Razem			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nie ma mnie kto odebrać	14	7,78	2	1,11	16	8,89	10	5,56	2	1,11	12	6,67	28	15,56
Czekam na autobus	0	0,00	40	22,22	40	22,22	0	0,00	46	25,56	46	25,56	86	47,78
Interesują mnie zajęcia	12	6,67	4	2,22	16	8,89	36	20,00	14	7,78	50	27,78	66	36,67
Razem	26	14,44	46	25,56	72	40,00	46	25,56	62	34,44	108	60,00	180	100

Źródło: badania własne

Tabela 2. Poczucie bezpieczeństwa w świetlicy szkolnej

Rejon	Mazowsze						Małopolska						Ogółem	
	I-III		IV-VIII		Razem		I-III		IV-VIII		Razem			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Czuję się bezpiecznie	24	13,33	38	21,11	62	34,44	40	22,22	60	33,33	100	55,56	162	90,00
Nie czuję się bezpiecznie	2	1,11	8	4,44	10	5,56	6	3,33	2	1,11	8	4,44	18	10,00
Razem	26	14,44	46	25,56	72	40,00	46	25,56	62	34,44	108	60,00	180	100

Źródło: badania własne

bra, sprzyjająca bezpieczeństwu dzieci. Minimalny odsetek uczniów ma jakieś obawy względem pracowników obsługi i innych nauczycieli, co może być wynikiem chwilowych indywidualnych uprzedzeń. Niewielki odsetek respondentów czuje zagrożenie ze strony kolegów/koleżanek, uczestników zajęć w świetlicy. To naturalne zjawisko, ponieważ uczniowie klas pierwszych czasami odczuwają strach przed starszymi kolegami o wyższym wzroście, a wśród starszych uczniów takie odpowiedzi podyktowane mogły być chęcią wycofania się z ogólnych gier lub zabaw. Wśród udzielanych odpowiedzi ani razu nie wymieniono wychowawcy jako osoby, której dzieci się boją. Świadczy to o tym, że wychowawcy w badanych placówkach byli pozytywnie postrzegani przez uczniów. Oznacza to, że uczniowie nie powinni mieć oporów w przypadku poproszenia o ewentualną pomoc i w razie potrzeby ochronę (tabela 11).

Próbując określić ogólny stosunek uczniów co do przebywania w świetlicy, można się pokusić o stwierdzenie, że większość badanych lubi tam przebywać. Dzieci czują się w świetlicy dobrze, ich potrzeby pod względem opieki i bezpieczeństwa są zaspokajane. Taki stan rzeczy wynika prawdopodobnie z szeregu różnych czynników związanych z realizacją procesu opiekuńczo-wychowawczego. Kilka procent respondentów nie lubi przebywać w świetlicy. Mogą na to wpływać jakieś przyczyny, choć najczęściej bywa nimi przymus przebywania tam z braku możliwości powrotu do domu (tabela 1). Pewien odsetek respondentów ma obojętny stosunek do pobytu w świetlicy szkolnej. Ta niejednoznaczność odpowiedzi wynika być może ze złego samopoczucia w dniu badania, z trudności w życiu rodzinnym, a niewykluczone także, że z nieciekawego tematu zajęć realizowanych podczas pobytu w placówce w dniu badań.

Analiza otrzymanych wyników badań upoważnia do stwierdzenia, że największy odsetek uczniów w czasie przebywania w świetlicy szkolnej najczęściej odrabia zadania domowe. To jeden z głównych celów pracy świetlicy, do których została ona powołana, dlatego można powiedzieć, że badane świetlice wypełniają swoje zadania właściwie. Najmłodszy uczniowie najchętniej się w nich uczą, a uczniowie z klas starszych w zasadzie nie malują i nie rysują z własnej woli. Wolą się bawić lub grać w różnego rodzaju gry, przy których nie tylko odpoczywają, ale także pośrednio zdobywają wiedzę czy rozwijają potrzebne umiejętności. Co dziesiąty uczeń w świetlicy wskazał rozmowę jako najczęstszą formę spędzania tam czasu. Zajęcia świetlicowe zapewniają potrzebę kontaktu z rówieśnikami, niezwykle ważną na tym etapie rozwoju. Wśród młodszych dzieci znajdują się takie, które podczas przebywania w świetlicy najczęściej wykonują różnego rodzaju prace plastyczne. Ten typ pracy pozwala uczniom uzewnętrznić emocje odnoszące się do wybranych tematów. Wyniki badań wskazują na to, że w świetlicy uczniowie nie przeszkadzają sobie wzajemnie w wykonywaniu różnych czynności. Mają też wybór, jeśli chodzi o rodzaj aktywności.

Przeważająca grupa respondentów nigdy się nie nudzi, przebywając w świetlicy. Dowodzi to tego, że pozostaje ona miejscem, w którym uczniowie zazwyczaj atrakcyjnie spędzają czas. Niewielki odsetek niekiedy się nudzi w świetlicy, co być może wynika ze słabszego ich samopoczucia w danym dniu lub mniejszej atrakcyjności pojedynczych zajęć. Są też tacy, którzy zawsze się w świetlicy nudzą. Można domniemywać, że w tej grupie znajdują się uczniowie przebywający w świetlicy z przymusu

Tabela 3. Poczucie zagrożenia od osób przebywających w świetlicy

Rejon	Mazowsze						Małopolska						Ogółem	
	I-III		IV-VIII		Razem		I-III		IV-VIII		Razem		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Wychowawca w świetlicy	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Kolegów/ koleżanek	4	2,22	2	1,11	6	3,33	6	3,33	20	11,11	26	14,44	32	17,78
Innych nauczycieli	2	1,11	3	1,67	5	2,78	0	0,00	0	0,00	0	0,00	5	2,78
Osób z obsługi	0	0,00	0	0,00	0	0,00	4	2,22	0	0,00	4	2,22	4	2,22
Nikogo	20	11,11	41	22,78	61	33,89	36	20,00	42	23,33	78	43,33	139	77,22
Razem	26	14,44	46	25,56	72	40,00	46	25,56	62	34,44	108	60,00	180	100

Źródło: badania własne

Tabela 4. Stosunek uczniów do przebywania w świetlicy

Rejon	Mazowsze						Małopolska						Ogółem	
	I-III		IV-VIII		Razem		I-III		IV-VIII		Razem		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Pozytywny	24	13,33	30	16,67	54	30,00	28	15,56	26	14,44	54	30,00	108	60,00
Obojętny	1	0,56	6	3,33	7	3,89	10	5,56	28	15,56	38	21,11	45	25,00
Negatywny	1	0,56	10	5,56	11	6,11	8	4,44	8	4,44	16	8,89	27	15,00
Razem	26	14,44	46	25,56	72	40,00	46	25,56	62	34,44	108	60,00	180	100

Źródło: badania własne

Tabela 5. Najczęstsze czynności uczniów w świetlicy

Rejon	Mazowsze						Małopolska						Ogółem	
	I-III		IV-VIII		Razem		I-III		IV-VIII		Razem		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Odrabianie zadań domowych	11	6,11	26	14,44	37	20,56	22	12,22	31	17,22	53	29,44	90	50,00
Zabawy / gry	3	1,67	10	5,56	13	7,22	14	7,78	18	10,00	32	17,78	45	25,00
Rozmowy	1	0,56	8	4,44	9	5,00	3	1,67	6	3,33	9	5,00	18	10,00
Rysowanie / malowanie	5	2,78	0	0	5	2,78	4	2,22	0	0	4	2,22	9	5,00
Nauka	3	1,67	1	0,56	4	2,22	0	0	5	2,78	5	2,78	9	5,00
Czytanie	3	1,67	1	0,56	4	2,22	3	1,67	2	1,11	5	2,78	9	5,00
Razem	26	14,44	46	25,56	72	40,00	46	25,56	62	34,44	108	60,00	180	100

Źródło: badania własne

Tabela 6. Nudzenie się w świetlicy

Rejon	Mazowsze						Małopolska						Ogółem	
	I-III		IV-VIII		Razem		I-III		IV-VIII		Razem			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nie nudzę się nigdy	18	10,00	30	16,67	48	26,67	36	20	47	26,11	83	46,11	131	72,78
Zawsze się nudzę	2	1,11	0	0,00	2	1,11	6	3,33	10	5,56	16	8,89	18	10,00
Czasami	6	3,33	16	8,89	22	12,22	4	2,22	5	2,78	9	5,00	31	17,22
Razem	26	14,44	46	25,56	72	40,00	46	25,56	62	34,44	108	60,00	180	100

Źródło: badania własne

Tabela 7. Działalność kół przedmiotowych w świetlicy

Rejon	Mazowsze						Małopolska						Ogółem	
	I-III		IV-VIII		Razem		I-III		IV-VIII		Razem			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Tak	6	3,33	20	11,11	26	14,44	5	2,78	10	5,56	15	8,33	41	22,78
Nie	20	11,11	26	14,44	46	25,56	41	22,78	52	28,89	93	51,67	139	77,22
Nie wiem	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Razem	26	14,44	46	25,56	72	40,00	46	25,56	62	34,44	108	60,00	180	100

Źródło: badania własne

i nie są zainteresowani żadnymi zajęciami proponowanymi przez wychowawcę czy też współpracą z innymi dziećmi. Wychowawcy świetlicy muszą być na takie osoby szczególnie wyczuleni i starać się, aby również dla nich istniała jakaś alternatywa zajęć pozwalająca uaktywnić ich pobyt w placówce. Może nimi być m.in. uczestniczenie w kołach przedmiotowych lub przygotowywanie spotkań z ciekawymi ludźmi.

Znaczna większość respondentów odpowiedziała, że w ramach ich świetlicy nie są prowadzone koła przedmiotowe. W niektórych placówkach jednak odbywa się taka forma pracy z uczniami. Żaden z respondentów nie przyznał się do braku wiedzy na ten temat. Należy więc mieć nadzieję, że koła przedmiotowe być może realizowane są odrębnie od zajęć w świetlicy i uczniowie nie utożsamiają ich z zajęciami w świetlicy.

Analiza wyników badań potwierdza, że duża grupa respondentów uczestniczyła w organizowanych w świetlicach spotkaniach z ciekawymi osobami. Tylko niewielka grupa respondentów stwierdziła, że w świetlicy nigdy nie organizowano tego rodzaju spotkań. Można wnioskować, że nie wszyscy wykazują zainteresowanie zajęciami oraz atrakcjami organizowanymi przez nauczycieli świetlicy. Wybiórczość zainteresowań różną gamą zajęć potwierdzają też analizowane wcześniej dane w tabeli 7.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na to, że większość respondentów widzi wychowawcę przez cały czas przebywania w świetlicy. Niewielki odsetek uczniów ze starszych klas znajduje miejsca pozostające poza wzrokiem wychowawców ze świetlicy. Można wnioskować, że wychowawcy przestrzegają obowiązujących przepisów w zakresie obowiązków zawodowych i nie pozostawiają podopiecznych bez opieki. To bardzo ważny element pracy z dziećmi, wpływający także na poczucie ich bezpieczeństwa.

Analiza opracowanych danych pokazuje, że prawie 88 proc. respondentów lubi wychowawców ze świetlicy. Niewielki odsetek badanych nie ma na ten temat zdania, przy czym uczniowie młodszy byli bardziej zasadniczy w odpowiedziach. Zastanawiające jest to, że aż 10 proc. poddanych badaniom uczniów nie darzy wszystkich wychowawców sympatią. To nie jest dobry wskaźnik. Można domniemywać, że istnieje w każdej placówce w świetlicy grupa nauczycieli o niewłaściwych metodach lub formach pracy z wychowankami. Należałoby zbadać, co bywa tego przyczyną, i jak najszybciej temu zaradzić. Świetlica powinna być miejscem, do którego dzieci chętnie przychodzą. Niewłaściwa postawa nauczycieli (bierność, urzędowość) odstrasza od pobytu w placówce i powoduje, że dzieci nie będą chciały w przyszłości w niej przebywać. Nauczyciel, którego uczniowie nie akceptują, nigdy nie będzie dla nich wzorem wychowawczym.

Większość respondentów nie miała problemu ze zwróceniem się do wychowawcy świetlicy z prośbą o pomoc. Odnosząc się do wcześniejszych wyników przeprowadzonych badań, można domniemywać, że spora część wychowawców nie tylko że jest lubiana, ale także darzona przez wychowanków w świetlicy zaufaniem. Oznacza to również, że nauczyciele w świetlicy są znaczącymi osobami w szkole w procesie wychowania. Pewna grupa respondentów nigdy nie korzystała z pomocy wychowawców w świetlicy. Być może nie przydarzyła im się jeszcze żadna tak trudna sytuacja, w której zmuszeni by byli poprosić o pomoc. Ale być może respondenci ci nie docenili wartości udzielanych im drobnych przysług przez wychowawców i nie ocenili tych sytuacji w kategoriach pomocy.

Tabela 8. Organizacja spotkań z ciekawymi osobami

Rejon	Mazowsze						Małopolska						Ogółem		
	I-III			IV-VIII			I-III			IV-VIII					Razem
	N	%		N	%		N	%		N	%		N	%	N
Liczebność	22	12,22	40	22,22	62	34,44	44	24,44	52	28,89	96	53,33	158	87,78	
Odpowiedź	4	2,22	6	3,33	10	5,56	2	1,11	10	5,56	12	6,67	22	12,22	
Razem	26	14,44	46	25,56	72	40,00	46	25,56	62	34,44	108	60,00	180	100	

Źródło: badania własne

Tabela 9. Ciągła obecność wychowawcy w świetlicy

Rejon	Mazowsze						Małopolska						Ogółem		
	I-III			IV-VIII			I-III			IV-VIII					Razem
	N	%		N	%		N	%		N	%		N	%	N
Liczebność	26	14,44	44	24,44	70	38,88	46	25,56	55	30,56	101	56,11	171	95,00	
Odpowiedź	0	0,00	2	1,11	2	1,11	0	0,00	7	3,89	7	3,89	9	5,00	
Razem	26	14,44	46	25,56	72	40,00	46	25,56	62	34,44	108	60,00	180	100	

Źródło: badania własne

Tabela 10. Sympatia względem wychowawcy

Rejon	Mazowsze						Małopolska						Ogółem	
	I-III		IV-VIII		Razem		I-III		IV-VIII		Razem			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Tak	24	13,33	40	22,22	64	35,56	42	23,33	52	28,89	94	52,22	158	87,78
Nie wszystkich	2	1,11	4	2,22	6	3,33	4	2,22	8	4,44	12	6,67	18	10,00
Nie wiem	0	0,00	2	1,11	2	1,11	0	0,00	2	1,11	2	1,11	4	2,22
Razem	26	14,44	46	25,56	72	40,00	46	25,56	62	34,44	108	60,00	180	100

Źródło: badania własne

Tabela 11. Zwracanie się o pomoc do wychowawcy

Rejon	Mazowsze						Małopolska						Ogółem	
	I-III		IV-VIII		Razem		I-III		IV-VIII		Razem			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Tak	24	13,33	36	20,00	60	33,33	42	23,33	47	26,11	89	49,44	149	82,78
Nie	2	1,11	10	5,56	12	6,67	4	2,22	15	8,33	19	10,56	31	17,22
Razem	26	14,44	46	25,56	72	40,00	46	25,56	62	34,44	108	60,00	180	100

Źródło: badania własne

XI. Podsumowanie

Podsumowując temat działalności opiekuńczo-wychowawczej i dydaktycznej w świetlicy szkolnej, należy zauważyć, że jest to proces złożony, zależny od wielu czynników. Do najważniejszych z nich trzeba zaliczyć osobowość oraz kwalifikacje kadry pracującej w świetlicy, warunki lokalowe placówki i atrakcyjność oferty programowej. Żeby proces opiekuńczo-wychowawczy w świetlicy szkolnej mógł przebiegać właściwie, powinno się przestrzegać szeregu wytycznych zawartych w poszczególnych aktach prawnych oraz dopełnić wszelkich starań, aby uczniowie korzystający z placówki czuli się w niej jak najlepiej. Najważniejszym ogniwem procesu opiekuńczo-wychowawczego i dydaktycznego w świetlicy pozostaje wychowawca kreujący i realizujący cele przed nim postawione. Wyniki przeprowadzonych badań świadczą o aktywnej postawie wychowawców świetlicy względem wychowanków. Pokazują też, że nauczyciele pracujący w świetlicy wykazują się empatią w stosunku do dzieci, przez co proces opiekuńczo-wychowawczy spełnia swoją rolę. Wyniki badań potwierdziły, że obecnie w świetlicach prowadzona jest merytoryczna praca nauczycieli z uczniami w niej przebywającymi. Nie można więc mówić, że stanowią tylko przechowalnię dzieci, jak często odbierana jest ich obecność tam przez osoby nieznające specyfiki pracy świetlicy.

Świetlice szkolne prawdopodobnie będą przechodzić w nieodległej przyszłości pewnego rodzaju przemianę. Zmierza ona w kierunku przejęcia części obowiązków opiekuńczo-dydaktycznych od rodziców. To w świetlicach uczniowie będą odrabiać zadania przeznaczone do realizacji poza lekcją w klasie. Potrzeba więc jeszcze wielu starań, aby stały się one miejscem całkowicie bezpiecznym i przyjaznym uczniom. Z pewnością konieczna staje się wytężona praca pedagogiczna i organizacyjna, aby nie tylko uczniowie, ale i rodzice zaczęli pozytywnie myśleć o możliwościach, jakie daje uczęszczanie na zajęcia świetlicowe. Może w efekcie świetlica przestanie być w odczuciu społecznym traktowana jak przechowalnia dzieci i zacznie się ją postrzegać jako ważną formę edukacji szkolnej?

Zbigniew Ostrach

Autor jest doktorem nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki (specjalizacja z oligofrenopedagogiki), adiunktem w Zakładzie Pedagogiki i Nauk Pomocniczych Instytutu Pedagogicznego Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu, autorem i współautorem ponad sześćdziesięciu publikacji w polskich i zagranicznych czasopismach naukowych oraz trzech książek.

Streszczenie

Świetlica to instytucja o charakterze opiekuńczo-wychowawczym, będąca częścią integralną szkoły. Wypełnia zadania uzupełniające proces opieki i wychowania uczniów w czasie, kiedy czekają oni na rozpoczęcie zajęć dydaktycznych lub po zakończeniu tych zajęć. Zarówno opieka, jak i wychowanie oraz realizacja zajęć dydaktycznych w świetlicy szkolnej są działaniami odrębnymi. Mimo to w prawidłowo realizowanej pracy w ramach zajęć świe-

tlicowych pozostają one we wspólnych zależnościach. Najważniejszym ogniwem dobrze funkcjonującej świetlicy jest osoba opiekuna-wychowawcy. Od jego kompetencji zależy to, jak odbierana jest rola świetlicy w oczach uczniów i ich rodziców. Wyniki przeprowadzonych badań świadczą o aktywnej postawie wychowawców świetlicy względem wychowanków.

Słowa kluczowe: świetlica, opieka, wychowanie, szkoła podstawowa, zadania wychowawcy świetlicy.

School Common Room as a Place of Didactic, Educational and Care Work in Perception of Primary School Pupils

Abstract

Common room is an educational and care institution. It forms an integral part of a school. Its function is to complement the educational and care process of the pupils before or after their school classes. Care, education and conduction of classes in a common room are separate tasks. Nonetheless they are mutually dependent if the common room activities are implemented properly. The most important element of a well-functioning common room is a common room teacher. Its competence determines how the role of a common room is perceived by pupils and their parents. The results of the conducted research suggest an active attitude of common room teachers toward their pupils.

Keywords: common room, care, education, primary school, role of common room teacher.

Bibliografia

- Bereza, A., Wilczewska, A. (2015). *Świetlica szkolna na miarę XXI wieku*. Rozprawy Społeczne 3, (IX), s. 21–28.
- Czerny, J. (2006). *Edukacyjne „primum non nocere”*. Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Tom XV, s. 11–15.
- Dąbrowski, Z. (2006). *Pedagogika opiekuńcza w zarysie* (t. 2). Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Edwards, H.E. (2006). *Dyscyplina i kierowanie klasą*. Warszawa: Wydawnictwo. Naukowe PWN.
- Gajewska, G. (2004). *Pedagogika opiekuńcza i jej metodyka. Wybrane zagadnienia teorii, metodyki i praktyki wychowawczej*. Zielona Góra: Wydawca PEKW „GAJA”.
- Gładyszewska-Cylulko, J. (2011). *Arteterapia w pracy pedagoga. Teoretyczne i praktyczne podstawy terapii przez sztukę*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Górnicka, B. (2016). *Metodyka pracy opiekuńczo-wychowawczej – wybrane zagadnienia. Podręcznik akademicki*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Kaczor, A. (2013). *Funkcjonowanie dydaktyczne, wychowawcze i opiekuńcze świetlicy szkolnej*. Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych. Tom LXVI, s. 229–241.
- Kaczor, A. (2019). *Kompetencje wychowawcy świetlicy jako specyficznego miejsca wspomaganie rozwoju dziecka*. „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”, vol. 14, nr 2 (52), s. 77–91.
- Krajewska, B. (2011). *Świetlica szkolna – ważne ogniwo w procesie wychowania opiekuńczego dziecka*. Forum Pedagogiczne UKSW 1, s. 169–183.
- Leppert, R. (2021). *Nauczyciel jako adaptacyjny technik, refleksyjny praktyk, transformatywny intelektualista (próba zarysowania pola problemowego)*, [w:] J.M. Łukasik, I. Nowosad, M.J. Szymański (red.), *Szkoła i nauczyciel w obliczu zmian społecznych i edukacyjnych* (s. 223–232). Kraków: Oficyna wydawnicza „Impuls”.
- Łobocki, M. (2006). *Teoria wychowania w zarysie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

- Nowak, A., Stanek, A. (2016). *Kompetencje personalne i społeczne*. Poznań: Wydawnictwo Centrum Rozwoju Edukacji EDICON sp. z o.o.
- Okoń, W. (2004). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK.
- Pery, A., Kmita, D. (2014). *Świetlica – szkolną przestrzenią czasu wolnego. Funkcjonowanie świetlic szkolnych, poradnik dla gmin i dyrektorów szkół*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Pięta, J. (2004). *Pedagogika czasu wolnego*. Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomiczna.
- Ploch, L. (1997). *Praca wychowawcza z dziećmi upośledzonymi umysłowo w internacie*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Robertson, J. (2004). *Jak zapewnić dyscyplinę, ład i uwagę w klasie*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół. Dz.U. 2001 nr 61 poz. 624.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach. Dz.U. 2003 nr 6 poz. 69. Tekst jednolity: Dz.U. 2020 poz. 1604.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli. Dz.U. 2017 poz. 1575. Tekst jednolity: Dz.U. 2020 poz. 1289.
- Rozporządzenie MEN z 24 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli (Dz.U. z 2017 r. poz. 1575).
- Rozporządzenie MEN z 28 lutego 2019 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli (Dz. U. z 2019 poz. 502).
- Skalbania, B., Ostrach, Z. (2018). *Proces stawania się nauczycielem w koncepcji kształcenia ustawicznego*. „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, 4 (103), s. 108–113.
- Sowiśło, M. (2003). *Dla dobra dziecka. O warsztacie pracy nauczyciela-wychowawcy*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Stepulak, M.Z. (2014). *Psychologiczny wymiar wychowania poprzez sport*, [w:] M. Mazur (red.), *Wychowanie przez sport. Wielość spojrzeń i doświadczeń* (s. 29–43). Chełm: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie.
- Stojak, G. (2007). *Świat wychowania przez sztuki piękne w polskiej szkole. Edukacyjne aspekty wychowania przez sztukę w kształceniu nauczycieli plastyki*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Śliwerski, B. (2007). *Istota i sens wychowania – wokół kontekstów i znaczeń*, [w:] M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak (red.), *Wychowanie. Pojęcia – procesy – konteksty. Interdyscyplinarne ujęcie*. (t. 1, s. 25–76). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – *Karta nauczyciela*. Dz.U. 1982 nr 3 poz. 19. Tekst jednolity: Dz.U. 2021 poz. 1762.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*. Dz.U. 1964 nr 9 poz. 59. Tekst jednolity: Dz.U. 2020 poz. 1359.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – *Kodeks cywilny*. Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93. Tekst jednolity: Dz. U. 2020 poz. 1740.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – *Prawo oświatowe*. Dz.U. 2017 poz. 59.
- Wojciechowska-Charlak, B. (2002). *Środowiska opiekuńczo-wychowawcze*. Kielce: Wszechnica Świętokrzyska.
- Zarzecki, L. (2012). *Teoretyczne podstawy wychowania, teoria i praktyka w zarysie*. Jelenia Góra: Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa w Jeleniej Górze.

- Zięba-Kołodziej, B. (2012). *Institutionalne formy wsparcia rozwoju młodego pokolenia na przykładzie instytucji opiekuńczo-edukacyjnych: placówek internetowych i świetlicy szkolnej*, [w:] E. Wysocka (red.), *Dzieci i młodzież w niegościnnym świecie. Zagrożenia rozwojowe i społeczne* (s. 381–406). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Zięba-Kołodziej, B., Róg, A. (2010). *Żeby świetlica nie była przechowalnią. Wskazówki organizacyjno-metodyczne*. Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP spółka z o.o.

